Akademie výtvarných umění v Praze
Studijní program Výtvarná umění
Ateliér: grafika 1

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Změna prostředí jako výtvarný prostředek
Change of Enviroment as an Artistic Medium

Vypracoval: Lukáš Cinkanič
Vedoucí diplomové práce: MgA. David Böhm Ph.D
Oponent diplomové práce: MgA. Štěpán Soukup
Akademický rok 2023/2024

Anotace

Znovuobnovuji a prožívám intenzitu dlouhých pobytů na nákladních vlacích a v jejich okolí, momenty, jež byly a nadále jsou formující pro mou tvorbu. Médiem malby obnovuji a zároveň zprostředkovávám dál mé vzpomínky. Vytvářím portály, které vnímateli přibližují mé zážitky z cest. Cesta se stává tvůrčím prostředím, vytvářím na ní pracovní záznamy i velkoformátové malby na stěny opuštěných domů v industriální krajině. Putování krajinou a jeho specifika se konfrontují s ostatními místy kde tvořím. Odlišná tvůrčí prostředí umožňují různý pracovní proces. Liší se technologickou vybaveností, nebo časem, který můžeme na místě využít, a to přináší rozdílné výsledky. Získané zkušenosti mě samovolně vybízí k přecházení mezi odlišnými výrazovými prostředky malby. Kombinuji tak fragmenty zobrazivého přístupu v malbě, který zachycuje prožité v kontrastu s expresivním, emočně zabarveným přístupem. Tyto polohy jsou ve vzájemném vztahu a tvoří celek. Je tedy kompilátem ze syntézy vnitřních prožitků, které mě následně vedou k osvojení si nových tvůrčích procesů.

klíčová slova

prožitek, zkušenost, cesta, prostředek, změna, prostředí

Abstract

I relive and experience the intensity of long stays on freight trains and in their surroundings, moments that were and continue to be formative for my work. Through the medium of painting, I restore and at the same time convey my memories. I create portals that bring my subjective travel experiences closer to the perceiver. The road becomes a creative environment, I create written work records and large-format paintings on the walls of abandoned houses in the industrial landscape. Wandering through the landscape and its specifics are confronted with other places where I create. Different creative environments allow different work processes. It differs in terms of technological equipment, or the time we can use on site, and this brings different results. The acquired experience encourages me to freely move between different means of expression in painting. In this way, I combine fragments of a visual approach in painting, which captures experiences in contrast with an expressive, emotionally colored approach. These positions are interrelated and form a whole. It is therefore a compilation from the synthesis of inner experiences, which subsequently lead me to learn new creative processes.

keywords

experience, journey, medium, change, environment

Úvod

Za první prožitkové záznamy můžeme považovat poutníka konce patnáctého století Albrechta Dürera, ten se pěšky vydával na studijní cesty za objevováním dovedností starých mistrů a do tehdejších center umění. Jeho konkrétní cesty můžeme jen těžko vystopovat, ale během druhé cesty do itálie a překonávání Alpských vrcholků vytvářel akvarely, které „nám prozrazují, že Dürer svou cestu dokázal vnímat esteticky a využít k výtvarnému vyjádření." (Macek, 2008:17) Na svých cestách jsem se mnohokrát vydal do Itálie, alpské vrcholky jsem překonával jejich podjížděním tunely železnic na dunících nákladních vlacích. Na rozdíl od Albrechta Dürera jsem mé cesty nevnímal esteticky, ale jako únik z tíhy života, ale i mé cesty doprovází obraz.

V diplomové práci se pokusím přiblížit můj způsob uvažování nad procesem, vzniku obrazů. Inspiračním zdrojem pro mou práci je prožitek z cest na nákladních vlacích, o kterých si vedu deníkové záznamy. Ty se staly součástí tohoto textu. Vzájemné propojení těchto rovin jsem uchopil souběžným tiskovým rozvržením. Na jedné dvoustraně je současně popis mého uvažování nad vznikem obrazů, tak i deníkový záznam.

LKW WALTER

Změna prostředí jako výtvarný prostředek

Cesty na nákladních vlacích Evropou, specifický typ pobytu na nich a také tam, kam člověka dovezou, jsou pro mou práci formující. Dávají mi možnost přiblížit se své vlastní zranitelnost, tento prožitek se stává inspiračním zdrojem. Vedu si deníkové záznamy (především v textové formě), v nichž prožité události uchovávám. Svoje zkušenosti mohu díky zpětnému zpracování při tvorbě obrazu znovu prožít a nahlédnout na danou situaci z jiného úhlu. Jsou důležitým nástrojem, díky nim mohu lépe propojit dojmy a pocity s vizuální vzpomínkou, postupně se tak rodí forma, ve které se prolínají prožitky s imaginací. Divák má tak možnost skrze obraz nahlédnout na situace, ve kterých jsem se ocitl, jakých životních příběhů jsem se na moment stal součástí a jak zpětně tyto zkušenosti prožívám.

Vedle obrazů, které vznikají v ateliéru, je také cesta samotná která se stává tvůrčím prostředím: v místech, kde se ocitám, vytvářím nejen pracovní záznamy pro pozdější ateliérovou práci, ale vstupuji i do místa samotného – na stěny opuštěných domů v industriální krajině, kam mě cesta přivádí, vytvářím velkoformátové malby. Různá tvůrčí prostředí – cesta vlakem, zastávky na cestě i ateliér – umožňují různé pracovní procesy. Liší se materiálem k práci, nebo časem, který můžeme na místě využít. Získané zkušenosti mě samovolně vybízí k přecházení mezi odlišnými výrazovými prostředky malby. Kombinuji tak fragmenty zobrazivého přístupu v malbě, který zachycuje prožité v kontrastu s expresivním, emočně zabarveným přístupem. Tyto polohy jsou ve vzájemném vztahu a tvoří celek. Je tedy kompilátem ze syntézy vnitřních prožitků, které mě následně vedou k osvojení si nových tvůrčích procesů.

Ze života lidí, které při cestě potkávám a s nimiž třeba část cesty trávím, poznávám určité fragmenty. Příkoří a radosti spojené s tuláctvím, jaké například u amerických tuláků, tzv. hobboes, krásně popisuje Jack London v knize Cesta (The Road, 1907, č. 1982), je pro mě východiskem z každodennosti života a ne nutností. Dnešní hobboes hledají, jak žít alternativu k současné době a jak nebýt vázán na místo a čas. Během svých cest můžu důkladně pozorovat jejich způsoby života, které jsou specifické z hlediska sociální problematiky a situovanosti ve společnosti a někdy jsou i tíživým aspektem mých vlastních cest. Předmětem mého pozorování v tomto textu ovšem není sociální analýza apod., ale spíš sledování toho, jak souvisejí s dokumentací prostřednictvím malby, protože stěžejním tématem mého zkoumání se stává hledání osobní tvůrčí strategie.

Formálně umíme popsat mnoho výtvarných prostředků: štětce, tužky, barvy atd. Kombinace znalosti řemesla a volba výtvarného prostředku je většinou klíčem k formálnímu úspěchu. Měníme nejen výtvarné prostředky, moje praktická tvůrčí zkušenost ale ukazuje i na něco dalšího: změnit jako výtvarný prostředek je možné i prostředí a cesta je jednou z forem této změny. Změna se pro mou tvorbu stala momentem nejen nového nádechu přinášející nadhled nad prožívané zkušenosti. Život „v pohybu“ je protiváhou k soustředěnému setrvání na místě. Prolnutí různých poloh, jejich vzájemné vyvažování, se postupně ukázalo jako funkční metoda. Cesty, které jsou východiskem a ne nutností, výrazně odlišné tvůrčí procesy a jejich subjektivní vnímání, se staly zdrojem pro nacházení nových obrazových kvalit.

Praha - Kolín - Česká Třebová - Ústí nad Labem

27. 2 - 2. 3. 2021

S Adamem nemáme nic na práci a trávíme dny v Kolíně. Konečně přijedou kontejnery v předu s lokomotivou Metrans. V tu chvíli jsme neměli vůbec šajnu, kam to jede, a bylo nám to dost jedno. Chvilku hledáme vhodné místo, kde se usadit. O několik desítek minut později slyšíme odfukovat brzdy a vlak se po chvílích nervózního čekání velmi vlažně rozjíždí. Máme dost času, než se to rozjede, říkám si, ale během okamžiku už to docela valí. První nastupuje Adam a pak já. Chytám se ocelového žebříku, pár metrů dál běžím vedle vlaku, jedna noha, druhá noha, ladně se vyhoupnu nahoru a jsem tam. Každý projetí zastávky byl extremní stres, ale jízda na tom ocelovém koni podél řeky Orlice se sluncem nad hlavou, to bylo zatraceně silný a já věděl, že tohle je to, po čem jsem toužil.

Dojeli jsme do Třebovky, pár set kiláků bylo za náma a my měli pocit, že jsme to sakra dobře zandali a taky že jo. Dáváme pár piv a je nám fajn, bavíme se o možnostech co dál, přemlouváme strojvedoucího pendolina a ten nás bere za free na Prahu. Nakonec ale vystupujeme v Kolíně, místo plánované Prahy. Po cestě nás týpek pozval na několik panáků Jägera. Ten den mu umřel táta, byl fakt smutný. I přes mou mírnou opilost jsem měl pocit, že jsem v několika momentech prožil celý ten jeho smutek.

V Kolíně byli Transcerealky a my věděli, že i přes to, že je dost zima, to nehodláme vzdát. Nastupujeme na ně. Několik hodin jsme jeli směrem na Ústí, tentokrát za svitu měsíce. Hory, mezi kterými projíždíme, se na mě z té tmy mračí a vypadají, jak ostrý zuby nějakýho godzillo-žraloka co tu spí už milion let a právě teď se rozhodl probudit a sežrat mě jako cvrčka i s tím nákladním vlakem na kterým jedu. Byli bychom už dost rádi, kdyby to zastavilo. Stavíme. Vystupujeme v debilním Sebuzíně, odcházíme o pár metrů dál od kolejí totálně vyžvejkaný. Z posledních sil rozděláváme oheň, ať se trochu zahřejeme. Brzo spíme a na střídačku se budíme a přikládáme do ohně. Je to nevyhnutelný a dochází dřevo. Oheň pomalu uhasíná, ale ne ten v nás. Do rána mě pak každou chvilku budí nesnesitelná zima. Budím Adama a padáme pryč.

Prožívání toho fyzického nekomfortu z mrazivé lednové cesty vyústí do prožívání vnitřní bolesti. Chce se mi domů, je mi smutno po ségře. Prožívám podobný situace jako jsme se ségrou prožívali dřív a teď se do nich dostávám dobrovolně. Otevírá mi to možnost se na tu utrápenou minulost podívat dnešníma očima. Přináší to nic jiného než jen pochopení a odpuštění.
Intenzita všech těch prožitků je jen jakoby mimochodem. Nakreslil jsem jen pár Monik. Nebyl jsem ochotný nebo schopný namalovat cokoli jiného. Po návratu se v obraze zabývám prožitou zkušeností. V danou chvíli pro to nebylo místo.

Jan Prošek vnímá termín akční umění jako pojem zahrnující všechny umělecké projevy, které zdůrazňují akci a kladou důraz na svůj časoprostorový rozměr. Podle Proška umění vzniká z primární potřeby autora, jeho myšlenkových procesů a životních situací. Jde o propojení souvislostí, znalostí a zkušeností s využitím výtvarných forem.[1] Změnu tvůrčího prostředí ovšem jako akční umění nevnímám. V mém pojetí se změna stává nástrojem, který ovlivní podobu obrazu. Pokouším se hledat prolnutí mezi obrazy vznikajícími na rozdílných místech. Vnímám jemné nuance ve vrstvení barvy nebo tazích štětcem, které možná vnímatel bez potřebné znalosti nevidí. Setrvání v určitém prostředí je v přímém vztahu s vnitřním rozpoložením, a proto musí mít vliv na rozhodovací autorský proces.

Vytyčení tvůrčího prostoru mění způsob, jak se na něj dívám. S jiným pohledem na tvůrčí prostor se tak mění i pohled na podobu mých obrazů. Vědomě kombinuji prožité zkušenosti s rozdílným prostředím na plátně. Snažím se využít toto téma pro vlastní reflexi vnímání světa, změny jako nástroje – a nejen jako výtvarného prostředku. V následujícím textu se pokusím rozdíl ve vnímání času, prostoru a obrazu při jeho vzniku popsat.

V prostředí ateliéru při práci rytmicky střídám ruce podle toho, v jaké části plátna se nacházím. Hledám tak maximální efektivitu a zamezuji tak přetěžováním dominantní ruky. Samotná stavba obrazu je podložena skicami. Čas, který mi poskytuje prostředí ateliéru dovoluje chybovat. Ateliér vytváří bezpečný prostor, kde se chyba dá snadno napravit, nebo eliminovat její vznik. Střídání rukou při práci v ateliéru vyznívá banálně až absurdně v porovnání s nehostinným prostředím práce v industriální krajině. Proces cesty je sám o sobě zdrojem nápadu. Volba místa a druh výtvarných prostředků, které jsou k dispozici, definují formální podobu obrazu. Časovost přestává hrát roli, chyba není chybou ale přirozeností. Není jasné, jak dlouho na místě budu tvořit ani poločas rozpadu malby, která časem uvolní prostor okolním vlivům. Tento proces přináší nestabilitu, dovolí mi nelpět na výsledné podobě, ale prožívat přítomný okamžik. Prožití bezčasí spojené s cestou je opakem k jasně danému časovému rámci tvůrčí rezidence. Rezidentem se stávám při čekání na nákladní vlak, několikadenní návštěvě rodného města nebo jako host rezidenčního ateliéru. Časovost je pro rezidenční pobyt výrazným prvkem. V tomto vymezeném období se pocit z místa mění: nejprve se musím s místem dobře seznámit, překonat počáteční ostych a pustit se do práce. Využívám formálně osvědčených postupů z prostředí ateliéru, pracovní proces, ve kterém si jsem jistý, bývá místy narušen expresivním rozhodnutím. Dochází tak k prolnutí tvůrčích postupů, které jsem si osvojil na jiném místě v jiný čas.

1 (Adéla Hrušková (ed.) – Jan Prošek, Objekt zájmu, s. 47)

Police nad Metují

27. 7. 1996 - 30. 6. 2009

Sluníme se s lehkou kocovinkou. Motivace cestovat a ještě ve stylu, byla vždy v mém dědovi. Je to obrovskej člověk. Fyzicky silnej muž, má hrozně velký srdce a co světu říct. Moc rád vzpomínám na naše nekonečný procházky do skal. Normální lidi prý chodí třeba do lesa, já když si představím les, tak jsou v něm skály. Vždycky jsem měl pocit, že děda na všechny ty skály, kolem kterých chodíme, vylezl. Byla to pravda. Často jsme lezli jeho starý cesty. Vedli jsme nekonečné hovory o cestování, umění a fyzickém bytí. Myslím, že můžu říct že, mě děda z velký části formoval do toho, co jsem teď.

Děda je horolezec, procestoval celý svět, několikrát byl v Himalájích. Měl možnost prožít to, co málokdo. Dřív se do velkých hor nelítalo, to se jezdilo normálně "spešl" upravenýma tatrovkama, takže taková jedna expedice trvala třeba i víc než půl roku.

V tom mým přístupu k ježdění na vlacích a celkovému způsobu života hrál roli i skaut, nějakýma morálními, ale i těma praktickými věcmi. Děda, jakožto velký vzor, je ten, na koho si na vlaku často vzpomenu. Na tátu s tou punkovitostí. Tohle všechno ve mně dělalo koktejl, který v určitý fázi života nešlo udržet, aby nevybouchnul a nezajebal nějakou šílenost.

Různá prostředí nabízí různé tvůrčí přístupy, jako autor se mohu na této škále pohybovat. Každá tato prožitá zkušenost se otiskuje do mého malířského výrazů. Stávám se režisérem, který přesně koriguje scénu odehrávající se na plátně. Snažím-li se vybavit si vzpomínku na cestu, vidím pouze její útržky. Pomocí principu grafického otisku na plátno přenáším sekvence, které jsou snahou o ucelení útržkovité vzpomínky. V další fázi jsem médiem, které s tím, co vzniká, jakoby nemá nic společného. Geometrické prvky dávají možnost vzniku portálu, slouží k přenesení do reálné situace ve vztahu s osobní imaginací. Vzájemná kombinace tvoří celek: syntézu emocí a zážitků vztahujících se ke konkrétním krajinám a místům.

Každé prostředí přináší jinou skupinu formálních i neformálních tvůrčích přístupů. Mohu tak volit prostředí jako barvu, jejíž využití ovlivní podobu malby. Uvědomuji si vizuální rozdíly, které v pracovním procesu přichází s každou změnou prostředí, mohu těchto změn libovolně využívat ve prospěch formy a obsahu. Zkušenost s pracovním postupem, který je definován prostředím ateliéru formou geometrických prvků proniká do obrazového celku. Utvářím celek jednotlivými sekvencemi tím, že zhmotňuji intenzitu vzpomínky na nehostinnou industriální krajinu.

Změna je zkušenost a je mnoho možností, jak s ní naložit. V tomto textu jsem se pokusil přiblížit osobní přístup ke změnám pracovního prostředí, která doprovázela vznik mé diplomové práce. Jiří Kovanda v rozhovoru s Kateřinou Ditrtovou diskutuje na téma oborového napětí mezi tím, kdo dílo kontempluje a prožívá, a tím, kdo dílo uvažuje a interpretuje slovy. Kovanda v rozhovoru říká: „Já považuji za nutné naopak zbavit se ‚významů' a dobrat se k jádru – k prvotnímu údivu či prostému všimnutí. Když koukáme na skálu, víme, jak se jmenuje, kde leží na mapě, jakou hrála roli v historii atd. atd., ale tu skálu nevidíme. Ono přitom uvidění totiž vůbec nejde o tu skálu, jde tu o zkušenost." [1] Inspiračním zdrojem pro mé obrazy je také zkušenost z cesty jako cíle a prožívání cest jako tvůrčího prostředí.

Změnu prostředí tak využívám jako prostředku, které má výtvarnou kvalitu. Tyto prostředky mají škálu, rozdílnou intenzitu i různou vhodnost použití. Mohu si tak volit mezi novými prostředky, které představují vhodnou strategii pro dokončení obrazu. V jednom případě opakovaně pracuji s motivem obrazu, který vznikl při cestě na nákladním vlaku. V dalším případě, se nechávám strhávat situací, která mi nabízí soustředěnou tvůrčí činnost v prostředí ateliéru. Získávám tak větší manévrovací prostor v použití malířských výrazů a jejich vzájemných průsečíků. Změna pracovního místa se tak stává pracovní procesem a zároveň nástrojem. Vzniká tak rozsáhlý rejstřík neobjevených zkušenosti, o kterém mluví i Jiří Kovanda.

1 Jiří Kovanda v rozhovoru s Kateřinou Ditrtovou (Daniela Valachová, Lenka Lipárová-editorka, CREA-AE, 2020, s. 82)

Praha - Česká Třebová - Děčín

14. 2. - 17. 2. 2024

Nemohl jsem vůbec spát, Vojta se před spaním zhulil, vyspal se, a já mu to asi záviděl. Nebylo mi vůbec dobře, měl jsem pocit, že mám horečku a nemohl jsem usnout. Vedl jsem extremně divný vnitřní rozhovory. Po chvilce mi ale došlo, že mluvím se sebou samotným. Ale s různýma lidma. Snažil jsem se to zastavit, ale bylo to vlastně úlevn,, a tak jsem v tom prostě pokračoval. Pršelo, měl jsem pocit, že voda stýká po střeše a padá na zem podél betonové platformy na které ležíme a vytváří nepropustnou vodní stěnu. Chvilku jsem na ní koukal a když jsem zavřel oči, stále jsem vnímal silný světla co osvětlují místní yard. Koukal jsem teda na tu magickou vodu levitující v prostoru i se zavřenýma očima. Nevím proč, ale ta představa mi byla příjemná. Už dávno jsem si byl jist, že tu horečku mám, měl jsem v sobě ale nezlomnou touhu odjet. Vše bylo přesně naplánované.

Před odjezdem jsem vytvořil cestovní verzi draka do větru, kterého jsem měl v plánu v Rostocku pustit a udělat nějaké fotografie. Na pár chvil v těch horečkách usínám. Spal jsem tak tři hodiny. Kontroluji téměř každý přijíždějící vlak, jestli to není ten náš, je to únavné a já cítím smutek pokaždé, když rozpoznávám model přijíždějícího vlaku a zjišťuji, že není náš. Přestalo pršet dešťová stěna byla pryč a přijel vytoužený vůz do Rostocku.

Vzpomínám, jak jsem tu v létě trávili horké dny, pili rum s místními osadníky. Potkali jsme tu tenkrát dvě holky, co se poznaly ve vězení a pak tady spolu žily. Náš život byl bezstarostný. Jen jsme malovali stěny, pili a kouřili. Maloval jsem obraz na stěnu a vše vznikalo nekontrolovaně. Bez tvůrčího systému. V danou chvíli jsem nechtěl nějaký řád hledat, nebylo na to rozpoložení, ani čas. Ta věc prostě vznikla a já tomu dal volný průběh. Po domalování obrazu jsme se potkali s holkama, vyprávi o svém tíživém životě. Uvědomuji si důležitost posloupnosti na sebe navazujících událostí v prostoru kolejiště stanice Děčín východ.
Tyhle události daly směr mému uvažování nad vznikem obrazu, a to jak ho vnímám.

Na chvilku mě to v myšlenkách zavane někam, kde bych v danou chvilku neměl být. Několikrát kvůli tomu zmateně měníme místo, kde počkáme až náš vlak dostane propustku pro přejetí česko-německch hranic. Tyhle změny místa byly osudné. Zpětně si uvědomuju, že už jsem byl asi dost mimo. Vojta v jednu chvilku říkal, že máme společnost. Nabíhají k nám fízli, já odmítám utíkat a vydávám se jim napospas a vykládám jim kdejakou pičovinu a doufám, že nebudou hledat barvy v batozích. Tahle strategie se ukázala jako správná. Nevznikl žádný hrot. Bojuji s fyzickým stavem a potřebuji odjet. Vnímám to jako selhání, ale bylo to téměř nesnesitelný. Projevuje se to ve společném hledání východiska, které společně nenacházíme. Odjíždím. Vojta zůstává. Jak zbitej pes se vracím na nádraží, ale poslední energii mi dodává, že Vojta přebírá štafetu a draka vyrobeného z mého starého obrazu bere s sebou.

Zatímco já už ležím doma v horečkách v temné místnosti a nezastavitelnou zimnicí, Vojta okolo čtvrté ranní přijíždí do Rostocku. Jako voják na misi, bezchybně dosahuje předem stanoveného cíle. Cítím hrdost, zandal to na pána. Já další den dostávám antibiotika na zápal průdušek, bylo moudré se vrátit. Vím, že bych to před pár lety neudělal, odjel bych k moři, ale situace a pohled na věc se změnila a je to tak správné.

Seznam literatury

Jack LONDON, Cesta, Praha: ROH 1989

Adéla HRUŠKOVÁ (ed.) – Jan PROŠEK, Objekt zájmu, Ústí nad Labem: Fakulta umění a designu Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem 2012

Daniela VALACHOVÁ – Lenka LIPÁROVÁ (ed.), Crea - ae, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě 2022

Děkuji všem, kteří mě na mých cestách doprovází.

fotografická dokumentace: MgA. Lucie Hyšková

Lukáš Cinkanič